

Interakcje międzyetniczne w Galicji i na Bukowinie w czasach monarchii Habsburgów

(1867 – 1914 rr.)

Iwan Monołatij

Summary

The article studies the institutional processes in the policy of Austria-Hungary concerning the rights and needs of ethnic political actors, internal and external processes of institutionalization of Ukrainian, Polish, Jewish, Romanian and German political actors in Galicia and Bukovina. The characteristic of the legal basis for formal political participation of citizens, policy priorities in terms of ethnic consciousness. Catalyst for the genesis of ethnic political mobilization, the correlation between structure and professional lines of social division in ethnic terms. Analysis platforms and strategies of political parties created on ethnic grounds. The mobilization factors of the electoral protest and electoral participation, diversity protection group interests, compromise and consensus and formal/unformalized ethnic political actors.

Keywords: institutionalization, ethnic political actors, politicization of ethnicity, state ethnic policy, inter ethnic interaction.

Streszczenie

W artykule analizuję instytucjonalne procesy polityki Austro-Węgier w sprawie praw i potrzeb etnicznych, politycznych aktorów, wewnętrznych i zewnętrznych procesów instytucjonalizacji ukraińskich, polskich, żydowskich, rumuńskich i niemieckich decydentów politycznych w Galicji i na Bukowinie. Charakteryzuję podstawy prawnej formalnego

uczestnictwa w życiu politycznym obywateli Austro-Węgier. Priorytetów państwowej polityki w kategoriach etnicznych świadomości, katalizatorów etnicznej mobilizacji politycznej. Wskazuję korelację pomiędzy strukturą linii podziału społecznego w kategoriach etnicznych. Analizuję platformy i strategie partii politycznych tworzonych na etnicznym gruncie, a także czynniki mobilizacji protestu i udziału w nim wyborców zainteresowanych ochroną różnorodności grupy, kompromisu i konsensusu pomiędzy formalnymi

i nieformalnymi etnicznymi i politycznymi aktorami.

Słowa kluczowe: instytucjonalizacja, etniczno-polityczni aktorzy, polityzacja etniczności, etniczna polityka państwowa, interakcje międzyetniczne.

Zasadnicza kwestia interakcjonalizmu w normach etnicznych odmienności jest bardziej oczywista w momencie dodania uczestnictwa etnonacji w politycznych procesach, jako samodzielnych podmiotów, które nierzadko zabezpieczają te warianty unormowania międzygrupowych sprzeczności/konfliktów, które zadowolają wyłącznie własne interesy. Inicjatywy chociażby jednego z nich są ukierunkowane na zmiany/zachowanie istniejącego status-quo, szczególnie w realiach aranżowanego systemu stosunków międzyetnicznych, zapewniających funkcjonowanie przeciwdziałającego procesu. Jego społeczny sens jest niezaprzeczalny, ponieważ wzajemnie stymuluje reakcje grup bezpośrednio korygując stosunki międzyetniczne. Ostatnim istniejącym znaczącym komponentem struktury interakcjonalizmu współ-

not etnonacjonalnych jest jeden z czynników, jakie bezpośrednio wpływają na proces polityczny w państwach polietnicznych.

Przedstawiona problematyka stanowi ważny przedmiot badań naukowy, zwracając uwagę na różnorodność stosunków międzyetnicznych. Ambiwalentność procesu subiektywnych stosunków (bezpośrednich i pośrednich) zdyswersyfikuje zjawisko interakcjonizmu, i w ten sposób wyznaczy imperatyw wszechstronnego opracowania z uwzględnieniem szczególnego charakteru kontaktów między grupami. Aktualność badań wyznaczonego pola analiz tego artykuła jest podyktowana również innymi kryteriami. Przede wszystkim dynamiką stosunków międzyetnicznych, która wyznacza prawdopodobieństwo korelacji związków wspólnot etnonacjonalnych, a także interakcjonizm w etnopolitycznej sferze równo- i różno statystycznych grup na ziemiach zachodnioukraińskich w okresie etnicznej polityzacji¹.

Polietniczna struktura ludności zachodnioukraińskiej, specyfika ilościowego oraz jakościowego składu i stanowiska wspólnot etnonacjonalnych przyczyniły się do stworzenia socjokulturowego i etnokulturowego wymiaru, funkcjonowania dychotomii «swój» – «obcy». Obiektywną podstawę zgłębienia tej problematyki stanowi etnonacjonalny i etnosocjalny skład ludności regionu.

Faktograficzny fundament dla wyjaśnienia osobliwości związków międzyetnicznych w kontekście procesów politycznych w okresie przejściowym stanowi występowanie faktów dotyczących socjalno-etnicznego i politycznego stanowiska wspólnot etnonacjonalnych. Analiza etnosocjalnego składu regionu po-

zwala konstatować odmiennosc między areałami i dyspersyjnym charakterem życia Ukraińców, Polaków, Żydów i innych imigracyjnych mniejszości, socjalną niestrukturalność większości wspólnot etnonacjonalnych, które mieszkały na ziemiach zachodnioukraińskich w badanym okresie. Z drugiej strony – funkcjonowanie w zachodnioukraińskiej sferze dystansu międzyetnicznego w jego socjalnym i etnopsychologicznym dyskursach wyjaśniają linię socjalnego rozgraniczenia między miastem i wsią oraz kulturowy podział pracy, atrybuty osiedlania się grup etnicznych w regionie, a także krzyżowanie interesów «swój» i «obcy»².

Badany obszar można uważać za swego rodzaju mechanizm socjalnego tworzenia się granic między grupami etnosocjalnymi, dla których czynnik etniczny oraz kontekst polityczny w okresie przejściowym odegrał istotną rolę. Ziemie na zachodzie Ukrainy okazały się przestrzenną areną żądań politycznych wspólnot etnokonfesyjnych będących konsekwencją

Ziemie na zachodzie Ukrainy okazały się przestrzenną areną żądań politycznych wspólnot etnokonfesyjnych [...]

ogromnego etnicznego nacisku kolonizacyjnego w średniowieczu i we współczesnej dobie w warunkach

braku państwowości autochtonicznej ludności ukraińskiej.

Na ziemiach zachodnioukraińskich w okresie przejściowym różnice etniczne, zazwyczaj pokrywały się z socjalnymi. Chociaż w obu austriackich prowincjach Galicji i Bukowinie, badanych w całości, a także w każdej miejscowości wzajemne stosunki między różnymi grupami socjalnymi oraz etnicznymi układały się różnie³. Normalne w tym czasie linie podziałów socjalnych między miastem i wsią w pewnym stopniu korygowały istnienie przeciwdziałające-

¹ Zob. Galizien um die Jahrhundert Wende. Politische, soziale und kulturelle verbindungen mit Österreich. Herausgegeben von Karlheinz Mack; mit einem Geleitwort von Erhard Busek und einer Einleitung von Richard Georg Plaschka, Wien 1990, S. 12-20.

² Iwan Monolatiy, Mykola Witenko, Sąsiedzy nieznani: Wspólnoty etniczne Galicji Wschodniej w polityce Habsburgów, Iwano-Frankowsk 2007, s. 13, 16-17.

³ Tamże, s. 20-21.

go trójkąta: miast wieloetnicznych (przede wszystkim, z ludnością polsko-żydowską), chrześcijańskiej wsi (zazwyczaj z przewagą ludności ukraińskiej) oraz żydowskiego sztetla. W Galicji ludność tworzyły dwie większe, konkurujące ze sobą grupy- Polacy i Ukraińcy, a na Bukowinie takimi grupami byli Rumuni i Ukraińcy. Trzecim, niekwestionowanym, figurantem była tutaj zawsze mniejszość żydowska. Jeśli w Galicji właścicielami ziemskimi byli prawie bez wyjątku Polacy, chłopami – przeważnie Ukraińcy, to na Bukowinie – ten podział nie był tak jednoznaczny. Właścicielami byli zazwyczaj Rumuni i Polacy, a chłopami głównie Ukraińcy i Rumuni⁴. Między obydwoma grupami w Galicji i na Bukowinie pośrednikami byli Żydzi. Byli oni karczmarzami, handlowcami i arendarzami.

Do przeciwdziałającego etnicznego trójkąta (Ukraińcy – Polacy – Żydzi) włączyły się urzędnicy pochodzenia niemieckiego/niemieckojęzyczne i rumuńskiego (odpowiednio w Galicji i na Bukowinie), których role w systemie etnospołecznym były również istotne. Jeśli bierzemy pod uwagę badany chronotop, to większość ludności stwanowili w nim mieszkańcy wsi, którzy byli głównie Ukraińcami. Dłuższy czas mówili o nich jak o narodzie «chłopów i popów». Tylko w ostatnim dziesięcioleciu XIX w. sytuacja zaczęła zmieniać się wraz z pojawieniem się świeckiej inteligencji. Oddzielną niszę zajmowała w etnospołecznym organizmie regionu drobna szlachta, która identyfikowała się głównie z ukraińską ludnością, jednak w czasie hermetyzacji we własnym nobilitowanym środowisku, pozostawała znacznie oderwaną od szerszej ukraińskiej społeczności. Inny kontekst – w granicach regionu Ukraińcy stanowili tylko niewielką część miejskiej ludności, ponieważ średnio tylko, co dziesiąty Ukrainiec zamieszkujący obszar Zachodniej Ukrainy (m.in. Zakarpacia) był mieszkańcem miasta, podczas gdy analogiczne wśród Polaków

Wśród społecznych warstw ludności miejskiej na obszarach Zachodniej Ukrainy znaczną część zajmowali Polacy [...]

i Żydów wskaźniki były znacznie wyższe. W ówczesnych warunkach, adekwatnie do roli miasta w życiu społeczeństwa doby modernizmu oznaczało to, że ukraińska społeczność była praktycznie pozbawiona kontroli, nie tylko nad władzą państwową, organami regionalnego i miejskiego samorządu, ale i produkcją przemysłową, infrastrukturą, nowoczesnymi środkami komunikacji itp. Ukraińcy pozostawali najliczniejszą grupą etniczną, ale ze względu na wpływy społecznych i procesy społeczno-ekonomiczne ustępowali Polakom, Rumunom, Niemcom i Żydom. Nierozwinięta struktura społeczna i profesjonalna większości etnicznej była jednym ze skutków długotrwałego przygnębienia i bezpaństwowości. Niesprzyjającymi czynnikami dla Ukraińców obszarów Galicji i Bukowiny były także: masowa emigracja robotnicza, trudny stan społeczno-ekonomiczny, wysoka śmiertelność oraz celowa denacjonalizacja i kolonizacja obszarów zachodnioukraińskich⁵.

W badanym okresie obserwowano stopniowe zmniejszenie ludności ukraińskiej. Wśród społecznych warstw ludności miejskiej na obszarach Zachodniej Ukrainy znaczną część zajmowali Polacy, którzy byli rzemieślnikami, kupcami, przedstawicielami wolnych zawodów i urzędnikami. Podobne prace wykonywali również mieszkańcy miast w Rumunii i na Bukowinie. A większość Żydów, nawet tych zajmujących się handlem czy rzemiosłem, stała się przede wszystkim biedotą miejską. Wśród nich wyższą klasę społeczną stanowiły rodziny rabinów, wśród prawowiernych izraelitów i cadyków, wśród chasydów, a niższą klasę społeczną – uboga, upośledzona socjalnie i prawnie, ludność. Nowe funkcje – wła-

⁴ Иван Монолатій, Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр., Івано-Франківськ 2010, s. 120-132.

⁵ Там же, s. 112-115, 132-135

ścicieli ziemskich, przedsiębiorców, przedstawicieli wolnych zawodów – piastowali bogatsi i wykształceni Żydzi. Ich znaczna część asymilowała się z miejscowym niemieckim albo polskim środowiskiem, o wiele płynniej niż z ukraińskim⁶.

Między grupami etnicznymi odległość społeczno-kulturalna, która jest uwarunkowana zasadami kulturowymi wspólnot jest światopoglądowa, społeczno-kulturalna dychotomia «swój-obcy». Była ona tym czynnikiem, który w badanym okresie uwarunkował etniczną zasadę strukturalizacji etnofori ziem zachodnioukraińskich. W wielowiekowej koegzystencji unikalnej semiotycznej opozycji «swój-obcy» znalazły odzwierciedlenie i etnokonfesyjna problematyka, i przeciwwaga społeczna, i kulturalne wzajemne oddziaływanie na siebie oraz «mitologia sąsiedztwa», które w wielu przypadkach opierały się na stereotypach w odbiorze «obcego». W wyniku tego międzynarodowe stosunki na ziemiach zachodnioukraińskich nie były jednoznaczne oraz takie, które by można było «wpisać» do jednego szablonu. Miały tu miejsce przejawy wszystkich typów tych stosunków: przyjacielskich, neutralnych, nierównych, nieprzyjaznych (nieżyczliwych). Ich amplituda wahała się między biegunami życzliwości, tolerancji, współpracy, przede wszystkim ekonomicznej, międzykulturowego dialogu – i izolacjonizmu, nietolerancji, podejrzania, obcości a nawet wrogości. Tutaj koegzystowały również religie (chrześcijaństwo: rzymsko-, ormiańskie i grekokatolicyzm, prawosławie, protestantyzm; judaizm), grupy etniczne (Ukraińcy, Polacy, Rumuni, Mołdawianie, Niemcy, Ormianie, Rosjanie, Żydzi i in.), przedstawiciele różnych cywilizacji (bizantyjskiej, łacińskiej, bliskiego wschodu). Badane terytorium przedstawiało sobą różnorodność etnicznych kultur – szlacheckiej (polskiej), bojarskiej (rumuńskiej), a także tradycyjnych – ukraińskiej i żydowskiej. Jednak najbardziej wyrazistymi tradycjami

były chrześcijańska i judaistyczna. Adekwatnie granica między nimi była najbardziej kontrastowa. Jednak społeczno-kulturalne odosobnienie, wzajemne dysonanse, mimo iż miały miejsce, nie były absolutnymi⁷.

Podział badanego chronotopu na tak zwane etniczne getto celnie konstatuje między grupami etnicznymi społeczno-kulturalna odległość, która nawzajem rozgraniczała «obcych», którzy mieszkali na zachodnioukraińskich ziemiach. Współpraca etnicznej większości z przedstawicielami innych wspólnot albo doznawała całkowitej zmiany, albo zwyczajnie modyfikowała się. Na przykład odczucia Polaków, Rumunów, Mołdawian czy Niemców nie miały zabarwienia, co do bariery między tymi narodami, odznaczało się na ogół neutralnym stwierdzeniem «inności», a w przypadku Żydów – takie granice były dosyć stabilne. Stosunki przedstawicieli innych narodów do Żydów można przedstawić sformułowaniem «inny swój». Dlatego ceną za istniejące międzyetniczne odseparowanie związane z samowystarczalnością była obopólnie korzystna niezależność.

Wyrażna specyfika etnosocjologicznego rozwoju regionu znalazła odzwierciedlenie w ustalonych stereotypach świadomości masowej, kiedy to chłop kojarzył się z Ukraińcem, właściciel ziemski – z Polakiem lub Rumunem, a handlarz – z Żydem. Stopniowe asymilowanie przez Ukraińców przedstawicieli innych narodowości było zauważalne dla współczesnych i odbywało się „w dole”, przede wszystkim w społecznościach wiejskich, gdzie przewaga liczebna Ukraińców była niezaprzeczalna oraz dominowała bogata w tradycje ukraińska kultura ludowa. Natomiast «z góry» następował proces asymilacji, który ogarniał część ukraińskiej elity społecznej (szlachtę, inteligencję, duchowieństwo, mieszczan)⁸.

Specyfika etnicznonarodowościowej i etnicznosocjalnej struktury ludności ziem zachodnioukraińskich etapu przejściowego prowadziła do coraz bardziej za-

⁶ Iwan Monołatij, Mykola Witenko, Sąsiedzy nieznani: Wspólnoty etniczne Galicji Wschodniej w polityce Habsburgów, Iwanofrankowsk 2007, s. 33, 35-40.

⁷ Rudolf Wagner, Der Parlamentarismus und nationale Ausgleich in der ehemals österreichischen Bukowina, München 1984, S. 123-127.

⁸ Teresa Andlauer, Die jüdische Bevölkerung im Modernisierungsprozess Galiziens (1867–1914), Frankfurt am Main 2001, S. 145.

ostrzonych relacji między Ukraińcami a innymi etnonarodowościami, stwarzając dodatkowe trudności w dialektyce relacji etnonarodowości «swoich» i «obcych». Bez względu na formalne równouprawienie wszystkich narodowości, mniejszości etniczne dominowały w życiu politycznym, ekonomicznym oraz kulturalnym Galicji i Bukowiny w składzie Austro-Węgier. Reprezentanci mniejszości narodowych widocznie przeważali wśród warstw ekonomicznie silniejszych, wśród ludności miast i miasteczek, które miały znacznie większy wpływ na władzę polityczną i miejskie samorządy. Dlatego też funkcjonalność dychotomii «swój» – «obcy» była kompleksem powiązanych ze sobą symboli religijnych, przestrzeni języka codziennego, a także wyobrażeń dotyczących jednej osoby lub pewnej grupy ludzi.

Z ogólnego kontekstu wyróżniały je ce-

chy religijne, etniczne, socjalne i inne. Istotnym czynnikiem opozycji «swój» – «obcy» było terytorium – środowisko relacji wspólnot etnonarodowościowych i pole rozpaczliwej bitwy o deficytowe dobra (przede wszystkim ziemię). To oczywiście prowadziło do kreowania następnego procesu niezadowolenia grupowego – zestawieniowego czynnika relacji «swoich» i «obcych». Socjokulturowy i etnokulturowy wymiar dychotomii «swój» – «obcy» na terenach zachodnioeuropejskich w latach 1867-1914, wyróżniają się tą istotną sytuacją, że w czasach współczesnych, które charakteryzują się ważnymi innowacjami w różnych sferach życia społecznego, stopniowo formowała się nowa świadomość – etniczna, która powoli kreowała prawo istnienia obok siebie inności

religijnej⁹.

W badanym chronotopie bezpośrednimi przedmiotami procesu politycznego były partie polityczne, tworzone według zasad etnicznych. Artykułowanie przez konkretnych aktorów politycznych «naszych» interesów na zewnątrz sprzyjało politycznej socjalizacji etnoforów, które za pośrednictwem partii realizowały przedsięwzięcia, skierowane na realizację interesów etnicznych.

Ideologia działających partii na zachodnioukraińskich ziemiach, które utworzyły się na podstawie etnicznej identyczności, odzwierciedlała in-

teresy członków konkretnej grupy. Dominacja politycznej kultury, w której decydującą koncepcją były własne interesy, gotowość zadowolenia ich kosztem «obcych», jak i liczne obiektywne przyczyny wśród etnicznych antagonizmów.

Oni doprowadzili do

polityczno-etnicznej sytuacji, w której polityczni aktorzy, różnych etnicznych wspólnot byli wcieleniem z grubsza konfliktowych instytucjonalizowanych sił. Nie zważając na rozbieżności w ideologiach, obecność w środowisku każdej ze wspólnot całego spektrum sił, etniczne partie wykazywały jednostajność w kategorii do wymogów, stosownie do odrodzenia własnych państw. Wiele aspektów tych wymogów istotnie korygowało występowanie socjalnej bazy aktorów politycznych, wariatywnością reformy etnicznej społecznych wartości. Szczególnie ta przewaga czy na odwrót konserwatywny światopogląd, obrona różnych dróg społecznego postępu i środki ich osiągnięcia. Oni wykazywali się w swoich działaniach modyfikacją systemu politycznego Austro-Węgier

Podstawowymi kierunkami polityki etnicznej państwa Habsburgów w latach 60-tych XIX w. było zabezpieczenie równych praw konstytucji, swobody i równości wszystkich obywateli, niezależnie od ich etnicznego pochodzenia, a także gwarancja pełnego i równoprawnego uczestnictwa obywateli dualistycznego imperium we wszystkich sferach życia publicznego państwa.

⁹Гван Монолатій, Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр., Івано-Франківськ 2010, s. 450-472.

i w szczególności w stworzeniu efektywnego systemu kierowania procesami etniczno-narodowościowym¹⁰.

Realizacja priorytetów polityki narodo- państwa była uwarunkowana, przede wszystkim wielonarodowościowym składem społeczeństwa Austro-Węgier, narodowo-etniczną strukturę stanowili tak zwane narody państwa (Niemcy, Węgrzy) i mniejszości etniczne. I tak podstawowymi kierunkami polityki etnicznej państwa Habsburgów w latach 60-tych XIX w. było zabezpieczenie równych praw konstytucji, swobody i równości wszystkich obywateli, niezależnie od ich etnicznego pochodzenia, a także gwarancja pełnego i równoprawnego uczestnictwa obywateli dualistycznego imperium we wszystkich sferach życia publicznego państwa. Przez stosunkowo krótki czas istnienia monarchii habsburskiej i państwa dualistycznego trzeba było przygotować dość efektywne mechanizmy wpływu zgodności interesu różnych etnicznych wspólnot i stworzenie strategii z uwzględnieniem tych interesów w sferze polityki etnicznej państwa. Jednak treści państwowej polityki etnicznej nie można było jednoznacznie wyznaczyć, jako zgodę grup w warunkach etnicznej różnorodności. W sferze etnicznej imperium miało dużo problemów, które regularnie ciągnęły się przez procesy etnicznego odrodzenia różnych wspólnot. Inne problemy były powiązane z biernością procesów, które zachodziły w sferze narodowo-etnicznej, jak też w autonomicznej sferze społeczeństwa. Istniejące mechanizmy realizacji etnicznych praw mieszkańców potrzebowały ciągłej reformy i udoskonalania .

Dotyczyło to zasad kształtowania specjalnych organów doradczych spośród przedstawicieli mniejszości narodowych w samorządzie lokalnym, form realizacji przez osoby należące do mniejszości narodowych, ich praw osobiście i poprzez pośrednictwo stowarzyszeń i grup etnicznych (jest to pewien końcowy, można powiedzieć, spóźniony, akord w działaniach rządu Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludo-

wej 1918–1919 już po upadku Austro-Węgier).

Jak świadczą fakty państwo stosowało metody konfrontacyjne odnośnie «cudzych»/ «obcych». Chodziło przede wszystkim o narzucanie i utrzymanie równych międzyetnicznych stosunków, satysfakcję z interesów grup etnicznych kosztem «cudzych»/«obcych». Ci ostatni, w szczególności Żydzi, którzy jeszcze przebywali na drodze do równości, nie byli uznawani za odrębny naród, co świadczyło o segregacyjnym modelu stosunków międzyetnicznych. W badanej kategorii obszaru i czasu (szczególnie w Galicji) organy władzy państwowej prowadziły politykę ofensywną, co do interesów grupowych przede wszystkim Ukraińców i Żydów. Zestawienie równych międzyetnicznych stosunków prowadziło do wspólnego mianownika pozycjonowania państwa, jako bezwarunkowego obrońcy interesów tytułowej (polskiej) grupy etnicznej w regionie. W takich okolicznościach istnieje dylemat stworzenia możliwości dla pielęgnowania przez etniczną mniejszość swoich zasobów kulturowych, narzucania im wartości społeczno-kulturowych i narodowo-państwowych czy ich harmonijnego pojednania z «cudzymi»/«obcymi». Zastosowane w tym celu przedsięwzięcia i metody odzwierciedlały orientację liderów grup etnicznych, z jednej strony, na realizację etniczno-politycznego modelu państwa (którą określały panująca dynastia i rząd), z drugiej – wyznawana przez nich etniczna czy polityczna koncepcja narodu¹². Doprowadziło to do etniczno-politycznej mobilizacji etnoforów i ewolucji strategii międzygrupowego interakcjonizmu.

Ewolucja strategii interakcjonizmu grup na zachodnioukraińskich ziemiach okresu przejściowego przejawiała się stopniem wpływu (w otwarciu deklarowanych formach i utajonych, ukrytych) światopoglądowych parametrów (wpływie narodowej psychologii, społeczno – historycznemu doświadczeniu itp.). W formie łączenia elementów w całość przez partie, w zadaniach, których realizacja sprzyjałaby zmianie

¹⁰ Peter Hye Hans, *Das politische System in der Habsburgermonarchie. Konstitutionalismus, Parlamentarismus und politische Partizipation*, Praha 1998, S. 145.

¹¹ Andrzej Dziadzio, *Monarchia konstytucyjna w Austrii 1867–1914. Władza – obywatel – prawo*, Kraków 2001, s. 83.

¹² Мирослав Дністрянський, *Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики*, Львів 2006.

stanowiska «swoich», są one odzwierciedlone w ich programach, ulotkach i apelach, propagandowych wydaniach, a także literaturze publicystycznej. W literaturze szczególnie ważnymi są prace tych, którzy pretendowali do statusu liderów grup etnicznych lub chociaż pełnili rolę członków instytucji partyjnych czy społecznych.

Najważniejszą rolę w etnopolitycznej mobilizacji wspólnot Galicji i Bukowiny odegrał czynnik ideologiczny¹³. Praktycznie wszystkie zjednoczenia mniejszości narodowych (stowarzyszenia narodowe, partie polityczne) stworzyły pewną ideologię, która skupiała się na solidarności grupowej. Dość silny czynnik ideologiczny zachęcał do zjednoczenia i dalszych czynności z tym związanych. Jednym z kryteriów, etnopolitycznej mobilizacji była wzrastająca świadomość polityczna. Szczególną rolę w warunkach mobilizacji mniejszości politycznej i innych grup, odegrały takie czynniki jak «motyw niebezpieczeństwa» oraz tak zwane zasady sprawiedliwości. Właśnie te czynniki były najefektowniejszymi czynnikami mobilizacji etnopolitycznej i dlatego partie etniczne badanego chronotopu często stosowały je, jako hasła polityczne. Nie mniej ważną rolę w procesie mobilizacji etnopolitycznej wspólnot odegrały takie kategorie, jak autorytatywność partii czy organizacji narodowych, które przedstawiały tą czy inną mniejszość narodową, występowanie wpływowych etnicznych liderów. Było to związane ze stopniem świadomości narodowej grupy, jej etniczną kulturą, zrozumieniem problemów rozwoju etnicznego i sposobów ich rozwiązania, stopniem wyrażenia samoistnienia etnicznego, występowaniem ważnego czynnika umacniania się, jak przywództwo etniczne.

Czynnik mobilizacji etnopolitycznej potwierdził, że ideologiczne oraz organizacyjne wpływy partii politycznych, które działały na terenach zachodnio-ukraińskich w okresie przejściowym, występowały,

jako mechanizm konwertowania władzy równo- oraz różnstatusowych wspólnot etnonarodowych. Odziaływały one mobilizująco wpływ na masy partyjne – członka, stronnika partii etnicznej, a następnie potencjalnego wyborcy¹⁴. W ten sposób postępował proces mobilizacji etnopolitycznej, przez który politycy lub/czy aktywiści organizowali potencjalnych wyborców w celu poparcia kandydata lub/czy programu partii politycznej. Ewolucja strategii interakcjonizmu grup badanego chronotopu odpowiadała trzem poziomom procesów etnomobilizacyjnych mniejszości narodowych: potencjalnemu, organizacyjnemu oraz politycznemu. W pierwszym z nich, mniejszości tylko formalnie powiadamiały o swoim istnieniu, dlatego poziom ten charakteryzował się szybką asymilacją oraz rozproszeniem się mniejszości narodowych. Aktywnymi uczestnikami wewnątrzpaństwowych politycznych procesów wspólnoty etnonarodowe stawały na drugim poziomie. Następnie dochodziły do trzeciego – politycznego poziomu. Charakteryzował się on tworzeniem własnych politycznych ruchów oraz partii, które brały udział w wyborach różnego stopnia (do miejscowych sejmów) i w życiu politycznym państwa (Reichsrat).

Wspólne zadania wyartykułowane przez politycznych aktorów przede wszystkim Ukraińców i Polaków są śledzone już od początku czasu przejściowego. Agresywną politykę wobec «cudzych» prowadzili przede wszystkim Polacy w Galicji, a w ślad za nimi Rumuni na Bukowinie. W strategiach interakcjonizmu grup ludności żydowskiej i niemieckiej badanego chronotypu wyróżniamy taktykę, skierowaną na obronę «swoich» – interesów grup etnicznych i koegzystencji z innymi (Ukraińcy, Żydzi). Na ogół polityczna mobilizacja etnicznej mniejszości badanego chronotypu zapewniła im przekształcenie w narody etniczne¹⁵.

Jednak zauważymy, że w wyniku tego, etnicznym

¹³ Ілля Кононов, Етнічний аспект політичних процесів на західноукраїнських землях у 1867-1914 рр., [w:] «Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, соціологія, філософія», Nr. 14, Ужгород 2010, s. 260-262.

¹⁴ Олег Жерноклеев, Український погляд на геополітику міждержавних і міжнаціональних взаємин в дуалістичній імперії, [w:] «Панорама політологічних студій», Nr. 4, Рівне 2010, s. 197-198.

¹⁵ Dariusz Maciak, Próba porozumienia polsko-ukraińskiego w Galicji w latach 1888–1895, Warszawa 2006, s. 23-27.

mniejszościom nie zawsze udawało się skutecznie działać w porównaniu do innych ugrupowań. Często zjednoczeniu, w potężne struktury towarzyszyły walki o przywództwo w nowo utworzonej organizacji między przedstawicielami różnych politycznych partii (np. Bukowiny Niemców). I na sam koniec zauważymy: polityczno- etniczna mobilizacja przekształciła etniczne grupy badanych terenów (obszarów) w potencjalnych politycznych aktorów. W zachodnioukraińskim regionie czasu przejściowego, czynnik mobilizacji polityczno-etnicznej występował, jako pewna alternatywa asymilacji z przedstawicielami dominujących narodów. Przekładało się to czasami na lepszą, bardziej ścisłą komunikację. Wyrażało się przeprowadzeniem wspólnych przedsięwzięć i akcji.

Przyjmowaniem aktywnej pozycji w stosunku do politycznych decyzji centrum¹⁶.

Etniczna mobilizacja i aktywne uczestnictwo w społeczno-politycznych procesach przekładało się w warunkach tranzytowego społeczeństwa, na to, że etniczne podmioty badanego chronotypu stały się zauważalnymi graczami na scenie politycznej.

Postawy polityczne udrupowań etnicznych przestrzegane były, jako narodowo-etniczna polityka państwa austriackiego, która instytucjonalizowała się na zachodnioukraińskich ziemiach w okresie przejściowym. Przejawiało się to artykułowaniem interesów grup i partii etnicznych oraz tworzeniem strategii ich obrony. Priorytety narodowo-etnicznej polityki Habsburgów w badanym chromotypie, skutkowały postępującym instytucjonalizowaniem się państwa jako odpowiedzi na osiągnięcie celów przez ruchy etniczne, a także doskonaleniu właściwych państwu funkcji wewnętrznych. Strategia Austrio-Węgier na obszarze polityczno-etnicznym uwarunkowana była głównie dwoma czynnikami: demografią etniczną oraz wybranym polityczno-etnicznym modelem jej rozwoju, który przewidywał równowagę stosunków państwa i etnicznej mniejszości.

Inicjatywy dynastii rządzącej i rządów monarchii Dunajskiej w sferze polityki narodowej, w swojej podstawie społeczno pluralistycznej składały się na następującą triadę: zabezpieczenie suwerenności państwowej, utrzymanie jednolitego terytorium oraz osiągnięcie stabilnego funkcjonowania systemu politycznego. Jednak ze względu na rozbieżności w odbiorze państwa przez «swoich» i «obcych», środkiem do realizacji tych celów była legitymizacja władzy, a także oficjalny kurs Wiednia, (który miał pomóc w osiągnięciu tego celu) oraz ogólnie miał wzmocnić państwo. Był on nakierowany na zachowanie różnorodności kulturowej, w której upatrywano gwarancję tolerancyjnego współistnienia wspólnot narodowościowych. Działanie władzy centralnej w sferze stosunków społecznych świadczyło o jej gotowości do stworzenia optymalnych warunków utrzymania zasobów kulturalnych mniejszości narodowych, a także odmowy/zastosowania stosunków międzynarodowej subordynacji.

Starania władzy, które były skierowane na stworzenie społeczeństwa wielonarodowościowego i politycznie zróżnicowanego, doprowadziły do tego, że w badanej sferze społeczno-politycznej tworzyły się/ funkcjonowały grupy konkurencyjne, reprezentowane przez aktorów politycznych, którzy w zależności od statusu ważności grup społecznych spełniali ambiwalentne role¹⁷. Ci, którzy pojawili się w środowisku większości narodowej, bronili interesów państwa, inni natomiast, którzy wywodzili się z grona mniejszości narodowych – bronili się od ich dyktatu. Warunkiem udanej obrony swoich interesów były próby upolitycznienia tzw. skrzywdzonych narodów. Przede wszystkim charakter obronny miały działania tych mniejszości narodowych w stosunku, co do których przedstawiciele władzy regionalnej nie kryli swoich uprzedzeń. Dotyczyły one również stworzenia przez państwo pionowego systemu stosunków międzynarodowych. Jednocześnie występowali oni w roli tych

¹⁶ Гон Максим, Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період, Рівне 2006, s. 345-350.

¹⁷ Tamże, s. 320, 321.

podmiotów, których działalność charakteryzowała się ofensywnością w stosunku do innych wspólnot społecznych, z wyjątkiem większości narodowej. Doprowadziło to z jednej strony do ofensywy państwa większości narodowej ukierunkowanego na zasady i interesy zbiorowe mniejszości narodowych, a z drugiej strony do kolizji interesów tych wspólnot, które posiadają różny albo taki sam status społeczny.

W zachowaniu społeczno politycznym wspólnot narodowych, należących do badanego chronotypu, można wyodrębnić pewne cechy, które je wyróżniają np.: zachowanie języka ojczystego, wymogi wprowadzenia autonomii na jej terytorialnym i eksterytorialnym wariacie, reformowanie wyborczego ustawodawstwa, osiągnięcie optymalnych warunków pozwalających zachować zasoby kulturowe narodu oraz obrona innych zbiorowych interesów. Liczne instytucje partyjne czy inne figury polityczne reprezentowały interesy grup etnicznych w procesach politycznych badanego okresu¹⁸.

Z jednej strony zadaniem etnicznej konsolidacji, agregowanej przez aktorów politycznych i etnicznych liderów, wyznaczanie charakteru zachowania etnopolitycznego grup etnicznych, ukierunkowanych na zdobywanie pełni praw obywatelskich i narodowych, z drugiej zaś, postępująca strategia władzy centralnej, ukierunkowana na integrację podporządkowanych grup w interesie całego organizmu, stały się katalizatorem formowania się zachowania politycznego mniejszości etnicznej.

Głównym czynnikiem, który wpłynął na charakter zachowania etnopolitycznego grup podczas ewolucyjnych strategii była jawność/brak skarg dotyczących zdobywania czynników deficytowych, przede wszystkim – władzy. Zachowanie polityczne, etnoforów wywodzących się spośród etnonacji przypominało amplitudę wahań od aktywnego uczestnictwa

w ruchach narodowych do przeciwstawienia się nowej władzy, czy też inercyjnej obserwacji instytucjonalizującego się na ziemiach zachodnioukraińskich nowego etnopolitycznego organizmu¹⁹. Dla dyspersyjnych mniejszości etnicznych, które demonstrowały ogólnie rzecz biorąc integracyjne etnopolityczne zachowanie, czas tranzytowy/przejściowy stał się czasoprzestrzenią adaptacji w nowych realiach społeczno-politycznych. Dlatego charakter etnozachowania był zgodny z dominującym kryterium na poziomie grupowym, wyznaczany poprzez przeważające formy reakcji-odpowiedzi etnonacjonalnych wspólnot na otoczenie, ze względu na nich powołanie w celu ochrony interesów i wartości grupowych. Różnice w dominantach etnozachowania podmiotów współdziałania międzyetnicznego to wynik różnych celów, które w warunkach polityzacji narodowości starały się realizować etnoarealne i dyspersyjne wspólnoty. Punkty zbieżny w wymaganiach mniejszości narodowych to domaganie się zaprowadzenia autonomii w jej terytorialnym i narodowo-kulturowym wariacie, równouprawnienie praw obywatelskich itp.²⁰

Postępowanie etnopolityczne grup zewnątrzależnych świadczy o obecności dwóch podstawowych platform, na których można osiągnąć kompromis – to współpraca w rozbudowie państwa i przeciwstawienie się jej. Ostatnia okazała się nie do przyjęcia dla wszystkich etnonacjonalnych wspólnot zachodnioukraińskich ziem, szczególnie dla Żydów i Niemców. Dzięki zdobyciu parytetowych z narodem-państwem praw wszystkie bez wyjątku mniejszości etniczne domagały się stworzenia optymalnych warunków dla zachowania własnej kultury. To wyznacza główne kryterium w rozumieniu przez nich zasad kompromisu różnostatusowych wspólnot etnonacjonalnych – integrację w państwie na zasadach równoprawnych podmiotów politycznych.

¹⁸ Володимир Євтух, У пошуках спільного і відмінного в розвитку етнічних спільнот західноукраїнського регіону, [w:.] "Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, соціологія, філософія", № 9, Ужгород 2008, s. 301-302.

¹⁹ Іван Монолатій, Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр., Івано-Франківськ 2010, s. 687-688.

²⁰ Hans Peter Hye, Das politische System in der Habsburgermonarchie. Konstitutionalismus, Parlamentarismus und politische Partizipation, Praha 1998, S. 156.

Jednocześnie brak było wspólnych kampanii mniejszości etnicznych na większą skalę, skierowanych na ich integrację w jednolity organizm etnopolityczny Monarchii Habsburskiej na prawach równoprawnych podmiotów, wzajemnej pomocy w tym procesie. Świadczy to o tym, że ich współpraca była chwilowa. Nie posiadała tendencji do wielostronnej współpracy. Charakter interakcjonizmu wspólnot etn narodowych mających równe statusy korygował się poprzez czynnik rozbieżności interesów Ukraińców i mniejszości imigracyjnych, ich wzajemnych reakcji na próby współdziałania międzyetnicznego jednego z podmiotów. Zmierały one do osiągnięcia celów, które przeczą interesom pozostałych grup podporządkowanych, a także gotowość tych ostatnich lub ich przedstawicieli do obrony «ich» interesów. Znaczącym było polityczne pozycjonowanie rozproszonych wspólnot, które determinowało charakter reakcji autochtonicznej większości etnicznej na obszarze zachodnioukraińskim²¹.

Realizację czy umacnianie współpracy grup o różnym statusie utrudniały przyczyny obiektywne i subiektywne. Spośród kompleksu tych pierwszych znajdziemy przewagę przyrody w świadomości grupy etnicznej «naszych» interesów, skutkiem, czego był brak gotowości większości etnoforów – «swoich» do zastosowania ustępstw na korzyść «obcych». Ciągły brak postępu dla rozproszonej mniejszości etnicznej w sytuacji wyboru, kiedy ich lojalności wobec siebie domagali się zarówno Polacy, jak i Ukraińcy²². Wśród subiektywnych przyczyn jest nieobecność połączonej przez aktorów politycznych mniejszości etnicznej platformy kompleksowego uregulowania ich problemów, politycznej woli imigracyjnych wspólnot, co do wsparcia sprawiedliwych wymagań etnicznej większości regionu, a także tej politycznej kultury, która uwzględniłaby skutki dwustronnego partnerstwa dla strony trzeciej.

Ważnym elementem, który łączył cenne przeciwieństwa między wspólnotami etnonarodowymi o różnych statusach jest język. Wysiłki podporządkowanych grup do obrony tego istotnego zasobu kulturalnego stały się jednym z katalizatorów ich etnopolitycznej mobilizacji. Taka tendencja jaskrawie odzwierciedliła się w walce mniejszości etnicznej o szkołę z ich ojczystymi językami nauczania i wartościami społecznymi, które odpowiadałyby ich «my» interesom. Uzupełniała się o wymagania zwiększenia ilości zakładów edukacji, które finansowane byłoby z budżetu państwowego. Poszerzenia możliwości mniejszości etnicznej do otrzymania średniej, fachowej i wyższej edukacji. Konkurencja etnonarodowości, która wynikała z różnie rozumianej ochrony dóbr kulturowych przez mniejszości narodowe. Działań mających na celu zmniejszenie dystansu społeczno-kulturowego. Próby władzy dążące do zrujnowania etnosystemu kreując i preferując obce wartości. Działania te wyznaczały istotę różnic i konfliktów między grupami etnicznymi²³.

Integracja grup podporządkowanych w etnopolityczny organizm imperium odbywała się w trzech kierunkach: komunikatywno-językowym, polityczno-prawnym i społeczno-ekonomicznym. Na każdy z nich określony wpływ miał czynnik etniczny. W pierwszym przypadku, państwo tworzyło jedyny obszar informacyjny oraz środowisko niemieckojęzyczne w warunkach różnorodności kultur i zadeklarowanej tolerancji. Zadanie to było jednym z najważniejszych na drodze do kształtowania tożsamości państwowej i lokalnego patriotyzmu. Jego dopełnieniem był wymóg kształtowania lojalności wobec rządzących dynastii i zmniejszenia etnoforów, które nie były zadowolone z działań władz centralnych i lokalnych – integracja polityczno-prawna. Osiągnięcie przez każdego członka społeczeństwa zdolności do konkurencji i mobilności społecznej przewidywa-

²¹ Володимир Великочий, Студія про етнополітичні відносини в краю пограниччя, [w:] «Вісник Прикарпатського університету. Історія», Nr. 18, Івано-Франківськ 2010, s. 193-194.

²² Dariusz Maciak, Próba porozumienia polsko-ukraińskiego w Galicji w latach 1888–1895, Warszawa 2006, s. 98-101.

²³ Iwan Monołatij, Mykola Witenko, Sąsiedzy nieznani: Wspólnoty etniczne Galicji Wschodniej w polityce Habsburgów, Iwano-Frankowsk 2007, s. 78, 80-81.

ło integrację społeczno-ekonomiczną. W badanym okresie państwo uznawało i wykorzystywało do legitymizacji rządów pewne instrumenty polityczne, rekonstruując odpowiednie przykłady orientacji w politycznej przestrzeni podmiotów sfery etnopolitycznej na ziemiach zachodnioukraińskich. Takie przykłady orientacji ustrukturalniały interpretacje stosunków międzyetnicznych, dzięki którym podmioty sfery etnopolitycznej rozumiały swoje doświadczenie, powiązane z liberalną teorią państwa i wcielały je w życie²⁴.

Międzyetniczny interakcjonizm wspólnot etn narodowych na ziemiach Zachodnioukraińskich okresu przejściowego charakteryzuje szereg politycznych sprzeczności i konfliktów. Na końcowym etapie interakcji aktorzy polityczni i liderzy mniejszości etnicznych, wobec tego, że istniała wyimaginowana krzywda albo ze względu na ich niechęć do zmian w status-quo, skupiali uwagę na konkurencji zawartej implicite w ideologii «swoich» i «obcych». Fundamentem etnopolitycznych sprzeczności i konfliktów w badanej chronotopii był sprzeciw jednych podmiotów wzajemnych stosunków międzyetnicznych pragnieniom innych, który przejawiał się w dialektyce (wzajemnego) zaprzeczenia «oni». Inicjatywy grup etnicznych, ukierunkowane na zmiany zachowania realiów społecznych, świadczyły zarówno o ich odejściu we wzajemnych stosunkach od zasad «reguł gry» lub też na odwrót, ich ochronie. Często były to działania zmierzające go zablokowania osiągnięcia wyznaczonych przez konkurencję celów.

Spory i konflikty społeczeństwa etnicznego warunkowały przede wszystkim czynniki otoczenia etnicznego. A że spory o posiadanie ograniczonych zasobów (najpierw ziemia) w okresie badań były źródłem konfliktu społeczeństw etnicznych, (przeważnie w opóźnionej i zaktualizowanej formie regionalnych

konfliktów etnicznych w tym strajków rolniczych), to rywalizacja w dziedzinie gospodarki na początku XX wieku nabyła szczególnego wyrazu. Doprowadziło to do przekształceń w podstawowej strukturze interakcji etnicznej²⁵.

Aktywna i różna w formach i metodach organizacyjnych walka między «swoimi» i «obcymi» o własność gruntów oraz dominację w regionie wiosek i miast w dziedzinie handlu i drobnej produkcji została zaplanowana, aby osiągnąć, co najmniej dwa zadania. Pierwsze zadanie to wyłączenie z procesów gospodarczych tych «obcych» (Żydów – na wsiach, Żydów i po części Polaków – w miastach i miasteczkach), którzy zajmowali się pośrednictwem i uosabiali stratę prywatnych handlowców. Drugie zadanie polegało na wykorzystaniu presji psychologicznej, niedrożności społecznej lub radykalnych metod walki – organizowanie bojkotów gospodarczych, zastosowanie przemocy fizycznej itp.

W napiętej atmosferze społecznej wyzysku etnicznego brakowało kwalifikacji zawodowych, «nosa» do biznesu i innych czynników, które mogłyby przyczynić się do sukcesu w walce o rynek pracy, część etnicznej większości kraju, w szczególności radykalna, starała się rekompensować przy użyciu siły. A tam dodano niesprawiedliwą politykę gospodarczą i administracyjną metropolii i ośrodków krajowych w odniesieniu do wsi ukraińskiej, w tym realizację planu «parcelacji kolonizacyjnej». W takich realiach – ukraińsko-żydowsko-polska rywalizacja społeczeństwa etnicznego, z jednej strony, oraz etniczne interakcje, z drugiej, dążenie do dominacji w dziedzinie gospodarki wywołuje bezkompromisową walkę²⁶.

Różnice społeczno-kulturowe w między-etnicznej interakcji, a poniekąd i konflikty były spowodowane przez czynniki subiektywne i obiektywne. Wśród pierwszych wyróżniamy walkę o kościół narodowy

²⁴ Rudolf Wagner, *Der Parlamentarismus und nationale Ausgleich in der ehemals österreichischen Bukowina*, München 1984, S. 106, 108.

²⁵ Гон Максим, *Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період*, Рівне 2006, s. 287-288.

²⁶ Иван Монолатій, *Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр.*, Івано-Франківськ 2010, s. 453, 455.

w ramach ścisłego przeplatania wartości etnicznych i religijnych. Dodano także walkę mniejszości etnicznych o szkołę z ojczystym językiem nauczania.

Używanie przez władzę i polskie podmioty polityczne religii, jako pomocniczego środka przystosowania etnicznego «obcych», a także próby włączenia katolickiej opcji etnonacjonalizmu, rozumiemy, jako czynniki subiektywne. Pierwszą przyczyną pogłębienia różnic, które pojawiły się na wielu płaszczyznach pomiędzy grupami o różnym statusie, to starania państwa i dominujących narodów etnicznych by zniweczyć funkcjonujące w przestrzeni społeczno-kulturowej klasy, przystosowywać «obcych». Tymczasem podczas reakcji najbardziej dyskryminowanej etnicznej większości na akulturację «innych» wśród podmiotów o różnym statusie pojawiły się kontrowersje. O ile międzygrupowe sprzeczności powstawały w różnych sferach życia publicznego, to w swoim uszeregowaniu pod względem znaczenia ich przyczyn, jako główne należy rozważyć dwie grupy konfliktów społeczno kulturowych. W skład pierwszej wchodziły różnice i konflikty, powstałe pod wpływem czynnika religijnego. Są to przede wszystkim: kolizje między różnymi konfesjami, konflikty między nimi a państwem i rozbieżności w obrębie samych wyznań. Druga grupa łączyła konflikty, które powstały pod wpływem czynnika etnicznego. Do nich w zależności od interesów społecznych zaliczamy wartościowe sprzeczności między podmiotami międzyetnicznych oddziaływań²⁷.

Cechy międzyetnicznych sprzeczności i konfliktów na ziemiach zachodnioukraińskich pod koniec XIX – na początku XX w. w ich konkurencyjnym składniku zabiegania o ograniczone zasoby przemawiają: w badanym chronotopie to właśnie pojęcie etniczności wystąpiło, jako względnie niezależny czynnik, który doprowadził do konfliktu, a jedną z głównych przyczyn napięć w większości przeanalizowanych wypad-

ków był fakt przedłożenia wartości etniczno narodowych nad wszystkie inne.

Współistnienie narodów etnicznych w badanym chronotopie wywołało naturalność «bezosobowego porządku społecznego» jako «neutralnego» modułu ich wspólnej egzystencji. Pojawił się on na skutek samoizolacji owych narodów, a także stałych kontaktów z «obcymi». Jednocześnie kontakty między «swoimi» a «obcymi», czy ich aktywność doprowadziła do zamiany neutralnych stosunków na nową, jakość. «Niższy» poziom międzygrupowego interakcjonizmu przedstawiał model «neutralnych» stosunków, jako równorzędny sposób współistnienia etnicznonarodowych wspólnot. A że brak podsumowania nie przyniósł przeanalizowanej sytuacji nic pozytywnego, to i brak reakcji był stwierdzeniem faktu «biernego», nieosiągniętego w wyniku inicjatyw stron²⁸. Nasylenie obcych wzorców, przepowiadało nie tyle prawdopodobieństwo powstania ich odmian ze znakiem plus, wręcz odwrotnie nadawało im negatywnych form mając na uwadze tradycyjne zarzuty antygrupowe.

W większości przypadków, tolerancja etniczna pozostawała twórczym elementem stosunków między grupami etnicznymi na zachodnioukraińskich ziemiach. Pomimo różnic, niekiedy bardzo znaczących, biorąc pod uwagę normatywne wartości kształtujące grupy w zachowaniu etniczno-politycznym i etniczno-kulturowej tradycji, istniały mniej lub bardziej wspólne wyobrażenia etnicznej tolerancji i akceptacji. Właśnie, dlatego tolerancja i nietolerancja odgrywały w pewnej mierze kluczową rolę w praktyce przemocy i jej braku, w dynamice integracyjnych i dezintegracyjnych procesów²⁹.

Można było zauważyć, że w wielu przypadkach na badanym obszarze, współczesne wielonarodowe społeczeństwo napotykało na skrajne tendencje, których fundamentem była nie tylko nietolerancja, ale i od-

²⁷ Іван Монолатій, Особливості міжетнічних взаємин у західноукраїнському регіоні в Модерну добу, Івано-Франківськ 2007, s. 267-268.

²⁸ Там же.

²⁹ Володимир Старик, Від Сараєва до Парижа. Буковинський Interregnum 1914–1921. Частина II: Між націоналізмом і толерантністю, Чернівці 2009, s. 44.

rzucenie obcości. Konsekwencją tego były stosunki destrukcyjne zaistniałe między grupami etnicznymi na skutek, których powstawały konflikty. Na płaszczyźnie politycznej możliwości statusowe ustalały powstanie zinstytucjonalizowanych form polityki etnicznej władzy/narodów – państwa, które były realizowane przez aktorów politycznych i gwarantowały, że interesy etniczne w trakcie podejmowania decyzji będą uwzględnione. Innym przejawem polityki etnicznej badanego regionu był wzrost kontrmobilizacji członków tytularnych grup przeciwko niesprawiedliwemu, według nich, zabezpieczeniu swobód obywatelskich i politycznych mniejszości etnicznych. Dlatego też istota kompromisów międzyetnicznych powiązana jest z problemem współdziałania swoich i obcych, a więc porozumienie międzyetniczne przewidywało wyjątkowy rodzaj pozycjonowania siebie w dialogu grup etnicznych, specyficzny wzorzec postawy wobec sąsiadów czy gości.

Problemy stosunków międzyetnicznych, z którymi zetknęły się obcości zachodnioukraińskich ziem, wyniosły na porządek dzienny pytanie o potrzebę poszukiwania dróg nieagresywnych i sposobów współdziałania wspólnot etniczno–narodowych. U podstaw oficjalnej myśli narodów–państw leżała idea integracji różnych grup i kultur, która pozwalałaby z jednej strony jednocześnie zachowywać cechy podmiotów etnopolitycznej sfery, a z drugiej strony zabezpieczać współdziałanie i wzajemne wzbogacanie się na podstawie równoprawnego dialogu. Zarówno etnopolityczna teoria jak i praktyka, które gruntowały się na zasadach międzyetnicznej tolerancyjności grup, władza/naród–państwo regulowały współdziałania konfliktowe w społeczeństwie wielonarodowym, przekształcając niezgodności międzyetniczne w kompromisy mniejszości etnicznych.

W warunkach upolitycznienia pochodzenia etnicznego, międzyetnicznych stosunków i dosyć wy-

sokiego poziomu konkurencji o ograniczone zasoby, grupy etniczne i ich przywódcy wystąpili z warunkami i propozycjami zachowania etniczno-kulturowej tradycji. W przedstawionych realiach nie było potrzeby optymalizacji wzajemnych stosunków międzykulturowych i zaakceptowania warunków i zasad organizujących życie społeczeństwa. A co do innego zaangażowania odbywało się ono z wykorzystaniem separacyjnych modeli albo scalania (środków etnicznych stosunków), by kultura międzyetnicznych stosunków na ziemiach zachodniej Ukrainy w badanym okresie rozumieć w kontekście współpracy własnych i obcych, uregulowania ich dyskusji na stopniu indywidualnym i grupowym³⁰.

Dialektyka stosunków międzyetnicznych i działalność aktorów politycznych prezentuje głównie kulturę międzyetnicznej konkurencji. Podmioty stosunków między- etnicznych stanęły przed problemem wyboru metod ochrony wspólnych interesów. Konkurencyjna dominacja zmusiła do ustalenia odpowiadającej kultury wzajemnych stosunków. W szczególności dominacja negatywnego obciążenia wzajemnej orientacji przyczyniła się do uregulowania stosunków między grupami etnicznymi. Wykreowała społeczno-kulturalne „odległości” i określiła płaszczyzny współdziałania w różnych sferach życia publicznego. A co do tolerancji, często przejawia się na poziomie indywidualnym, ponieważ masowa kultura wzajemnych stosunków wyznaczona jest przez pochodne nonkonformizmu. Formy zachowania w różnych formach, w zależności od etniczno-politycznej sytuacji, opiera się jednak na wspólnym mianowniku izolacyjnym zachowań etniczno-politycznych. Biorąc pod uwagę ostatnie dominujące tendencje, typy kultury wzajemnych stosunków klasyfikujemy, jako dialog bez użycia przemocy, a czynniki, które wyznaczały kulturę interakcji z innymi różniły się statusem pochodzenia³¹.

³⁰ Monołatij Iwan, Witenko Mykola, Sąsiedzy nieznani: Wspólnoty etniczne Galicji Wschodniej w polityce Habsburgów, – Iwano-Frankowsk 2007, s. 140-146.

³¹ Zob. Максим Гон, Західноукраїнські сюжети взаємодії іншостей Модерної доби, [w.:] “Панорама політологічних студій” – Nr. 1, Рівне 2008, s. 212-215

W poznanym chronotopie problem wzajemnego oddziaływania grup jest dobrze widoczny przez pryzmat ich bezpośredniego stosunku lub poprzez analizę relacji między poszczególnymi podmiotami politycznymi. Obietnice każdego z nich były takie, że częściowo wpływały na zmianę nastrojów członków swojej grupy, co do przedstawicieli innych grup. Istotnym przy tym były nie tylko działania przeciw obcym ale, jednej strony gotowość do wzajemnych stosunków kierując się zasadami tolerancji, z drugiej zaś propozycja przyjaznego porozumienia z „innymi”. Kontakty etnicznych forów na indywidualnym poziomie traktujemy, jako międzyetniczną kulturę wzajemnych stosunków. Te relacje jak i rozmowy etnicznych forów, między dwoma lub większą ilością wspólnot, są wynikiem naturalnego upolitycznienia ziem Zachodniej Ukrainy. W ten sposób powstały obiektywne podstawy do funkcjonowania postaw tolerancji, które napełniły przestrzeń etnicznych kontaktów, wcześniej pełną wzajemnej niechęci, dobrą sąsiedzkimi relacjami jej uczestników.

Bibliografia:

1. Andlauer Teresa, Die jüdische Bevölkerung im Modernisierungsprozess Galiziens (1867–1914), Frankfurt am Main 2001.
2. Dziadzio Andrzej, Monarchia konstytucyjna w Austrii 1867–1914. Władza – obywatel – prawo, Kraków 2001.
3. Galizien um die Jahrhundert Wende. Politische, soziale und kulturelle verbindungen mit Österreich. Herausgegeben von Karlheinz Mack; mit einem Geleitwort von Erhard Busek und einer Einleitung von Richard Georg Plaschka, Wien 1990.
4. Hye Hans Peter, Das politische System in der Habsburgermonarchie. Konstitutionalismus, Parlamentarismus und politische Partizipation, Praha 1998.
5. Maciak Dariusz, Próba porozumienia polsko-ukraińskiego w Galicji w latach 1888–1895, Warszawa 2006.
6. Monołatij Iwan, Witenko Mykola, Sąsiedzy nieznanzi: Wspólnoty etniczne Galicji Wschodniej w polityce Habsburgów, – Iwano-Frankowsk 2007.
7. Wagner Rudolf, Der Parlamentarismus und nationale Ausgleich in der ehemals österreichischen Bukowina, München 1984.
8. Гон Максим, Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на

західноукраїнських землях у міжвоєнний період, Рівне 2006.

9. Дністрянський Мирослав, Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики, Львів 2006.

10. Монолатій Іван, Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр., Івано-Франківськ 2010.

11. Старик Володимир, Від Сараєва до Парижа. Буковинський Interregnum 1914–1921. Частина II: Між націоналізмом і толерантністю, Чернівці 2009.

Iwan Monołatij, historyk i politolog, profesor w Zakładzie Stosunków Międzynarodowych i polityki zagranicznej w Instytucie Stosunków Międzynarodowych Filii Uniwersytetu im. Jana Kochanowskiego w Piotrkowie Trybunalskim oraz w Zakładzie Politologii w Instytucie Historii i Politologii Narodowego Uniwersytetu Przykarpacciego im. Wasyla Stefanyka w Iwano-Frankiwsku (Ukraina). Specjalizuje się w badaniach nad stosunkami międzyetnicznymi oraz stosunkami międzynarodowymi, ze szczególnym uwzględnieniem obszaru Europy Śródkowo-Wschodniej.